

Makale Gönderim Tarihi: 05.12.2022

Yayına Kabul Tarihi: 27.12.2022

Araştırma Makalesi

KIBRIS ADASI'NDAKİ TÜRK ESİRLERİ (1916-1923)

Mahmut Akkor*

ÖZ

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri bloğunda yer aldı. Karşıt bloğundaki İtilaf Devletleri ile farklı coğrafyalarda birçok savaş yaptı. Bazı zaferler kazanmış olsa da savaşın geneline bakıldığında ağır bir mağlubiyet yaşadı. 200 bini aşkın Türk askeri, başta İngiltere olmak üzere Rusya, Fransa ve İtalya'ya esir düştü. Türk esirlerinin en kalabalık olduğu ülke İngiltere'ydi. İngiltere, esir aldığı Türk askerlerini dünyanın farklı bölgelerinde tuttu, bunlardan biri de Kıbrıs Adası oldu. Kıbrıs Adası, korunaklı oluşu ve gerektiğinde İngiltere'nin rahatlıkla ulaşabileceği bir konumda olduğu için tercih edilmişti. Adada yaşayan esirler, son derece kötü şartlarda hayatlarını devam ettirdiler. Barınma, yeme-içme, sağlık, haberleşme ve çalışma koşulları bakımından birçok zorluk vardı. Deniz kenarına kurulan kampta esirlerin kaldığı barakalar, kışın aşırı soğuk, yazın ise bir o kadar sıcaktı. Barınma ve beslenme alanlarındaki zorluklara ağır çalışma koşulları da eklenince esirler için yaşam hiç de kolay olmayacaktı. Yerel ahalden zaman zaman destek görülse de var olan şartları hafifletmeye yetmemiştir. Bu çalışmada Türk askerlerinin Kıbrıs'ta esir kaldıkları süre boyunca yaşadıkları ele alınmıştır. Yazının hazırlanma sürecinde yerli ve yabancı arşiv belgeleri ile alanda yazılmış kitap ve makalelerden istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, Kıbrıs Adası, Türk Esirleri.

TURKISH PRISONERS ON THE ISLAND OF CYPRUS (1916-1923)

ABSTRACT

The Ottoman Empire took part in the Allied Powers bloc during the First World War. He fought many wars in different geographies with the Entente Powers in his opposing bloc. Although he won some victories, he suffered a heavy defeat in the overall war. More than 200 thousand Turkish soldiers were taken prisoner in Russia, France and Italy, especially in England. The country with the largest number of Turkish prisoners was England. England kept the Turkish soldiers captured in different parts of the world, one of them being the island of Cyprus. The island of Cyprus was chosen because it is sheltered and in a position that England can easily reach when necessary. The prisoners living on the island continued their lives in extremely bad conditions. There were many difficulties in terms of accommodation, food and beverage, health, communication and working conditions. The barracks where the prisoners stayed in the camp set up by the sea were extremely cold in winter and just as hot in summer. When the hard working conditions were added to the difficulties in the areas of shelter and nutrition, life would not be easy for the prisoners. Although there was support from the local people from time to time, it was not enough to alleviate the existing conditions. In this study, it is discussed that Turkish soldiers lived during their captivity in Cyprus. In the preparation process of the article, domestic and foreign archive documents and books and articles written in the field were used.

Keywords: World War I, Cyprus Island, Turkish Prisoners.

* Doç. Dr, Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, akkor@gmail.com, ORCID:0000-0003-0222-270X

Atıf: Akkor, M. (2023). Kıbrıs Adası'ndaki Türk Esirleri (1916-1923). *Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Istranca Tarih Araştırmaları Dergisi*. C.1, S.1, 19-36.

Giriş

Avrupa coğrafyasında bulunan devletler, tarih boyunca farklı nedenlerle birçok kez karşı karşıya gelmişlerdi. 100 Yıl Savaşları, 30 Yıl Savaşları (1618-48) ve 7 Yıl Savaşları (1759) Dünya tarihini etkileyen önemli savaşlardan sadece birkaç tanesi olup bölgesel anlamda daha onlarcası vardı. Fransız İhtilali ile birlikte ortaya çıkan milliyetçilik akımı, devletlerarası ilişkileri çok daha derinden etkilemiş hatta Almanya ve İtalya'nın siyasi birliklerini sağlamasına zemin hazırlamıştır (Armaoğlu, 2001, s. 22). Almanya ve İtalya'nın varlığı, Sanayi İnkılabı'nın da etkisiyle devletlerarası güç yarışını tetiklemişti. Büyük devlet olmanın gereği olarak topraklarını genişletme yarışına giren Avrupalı devletler, her geçen gün büyük bir savaşa doğru sürüklenmekteydi.

Yirminci yüzyılın başında İtilaf ve İttifak Devletleri olarak iki gruba ayrılan Avrupalı devletler, her geçen gün savaşa daha çok yaklaşmaktaydı. Almanya'nın başta Fransa olmak üzere Rusya ve İngiltere'yle olan çekişmesi her an büyük bir savaşa dönüşebilirdi. Avusturya-Macaristan veliahdı Arşidük François Ferdinand, Saraybosna'ya yapmış olduğu gezi sırasında Princip adlı bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesiyle Avusturya-Macaristan ile Sırbistan'ın arası bozuldu. Viyana hükümetinin 28 Temmuz 1914 tarihinde Belgrad'ı bombalamasıyla da I. Dünya Savaşı resmen başlamış oldu (Uçarol, 2000, s. 462). İtilaf ve İttifak olmak üzere iki bloğa ayrılan Avrupalı devletler, birkaç gün içerisinde karşılıklı savaş ilanlarında bulundular.

Osmanlı Devleti, savaşın başlangıcında nasıl bir yol izleyeceği konusunda kararsızlık yaşasa da 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile ittifak antlaşması imzaladı (Bardakçı, Ağustos 1994, s. 13-14). İmzalanan antlaşma ile hem Osmanlı Devleti'nin hem de Almanya'nın beklentileri vardı ancak savaşın seyri hiç de düşünüldüğü gibi gitmedi. Çanakkale Cephesi hariç, savaştığı tüm cephelerde mağlup olan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaştan çekilmek zorunda kaldı (PRO, FO 93/110, Armistice Conditions, 30.10.1918).

Osmanlı Devleti adına birçok kaybı barındıran bu savaş sonucunda Arap nüfusun yaşadığı topraklar, kutsal bölgeler dahil elden çıktı hatta Anadolu coğrafyasında bazı bölgeler düşman işgaline girdi. Seferberliğin ilan edildiği günden savaşın bittiği tarihe kadar yaklaşık 2.608.000 Türk askeri, birçok farklı coğrafyada düşmana karşı savaştı. Hayatını kaybeden, savaş dışı kalan, esir, kayıp ve firariler olmak üzere Osmanlı Devleti'nin kaybı 2.285.000 kişiyi bulmuştu (Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, 1985, s. 509-510). Bu rakam içerisinde esir düşen asker sayısı, 200.000'i aşmaktadır. Savaş koşulları dikkate alındığında kayıt almakta yaşanan zorluklar nedeniyle net sayı vermek pek mümkün değildir. En net verilebilecek rakam Ruslara esir düşen Türk asker sayısı olup, 64.509'dur (Danilenko, 2001, s. 110). En çok esir, İngiltere tarafından alınmıştır ve 135.000 civarında olduğu tespit edilmiştir. Fransa'nın elinde bulunan Türk esir sayısı 2.000, Romanya'da 600 ve İtalya'da ise 100 civarında olduğu düşünülmektedir (Taşkiran, 2002, s. 63).

İngiltere, esir aldığı Türk askerlerini dünyanın farklı bölgelerinde tutmuştu. Başta Mısır ve Hindistan olmak üzere Burma (Myanmar), Malta Adası, Man Adası, Kıbrıs Adası, Yunanistan ve Irak, Türk esirlerinin esaret yaşadığı başlıca yerlerdi.

I. Dünya Savaşı'nın Başlangıcında Kıbrıs Adası

Uzun yıllar Türk egemenliğinde kalan Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de stratejik bir konuma sahip olup 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın (Uçarol, 2000, s. 218) açılmasından sonra daha da ön plana çıktı. İngiltere gerek Mısır'a gerekse de Kıbrıs'a yerleşmenin yollarını aramaya başladı. İngiltere'nin istediği fırsatı 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı verdi. Rusya'ya mağlup olan Osmanlı Devleti, Berlin Konferansı'nda İngiltere'nin desteğini alabilmek için 1878'de Kıbrıs'ı geçici olarak İngiltere'ye bıraktı (Uçarol, 2000, s. 353). I. Dünya Savaşı patlak verince İngiltere, 5 Kasım 1914 tarihinde yapmış olduğu deklarasyon ile Osmanlı Devleti'ne resmi olarak savaş ilan ettiğini belirmiş ve Kıbrıs Adası'nı da yine aynı tarih itibarıyla ilhak ettiğini duyurmuştu (The Times, 6 November 1915).

5 Kasım 1914 tarihi itibarıyla artık Kıbrıs, İngiliz toprağı olmuştu. Savaş şartlarının da oluşturduğu ortam içerisinde İngiltere, adada yaşayan Türk ahaliye karşı baskılayıcı bir siyaset gütmüştü çünkü Kıbrıs, Anadolu coğrafyasına son derece yakındı ve Osmanlı Devleti buraya müdahalede bulunabilirdi ancak gerçekte bunu yapmak mümkün değildi. İngiltere, işini şansa bırakma niyetinde değildi çünkü 1915 yılı gelmesine rağmen Osmanlı Devleti üzerinde istediği egemenliği kuramamış ve Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'a ulaşamamıştı. 4 Mart 1915 tarihinde 5 maddeden oluşan 12857 numaralı İngiliz Yüksek Komiserliği bildirgesi ile Kıbrıs Adası'nda yaşayan Türklerin isterlerse İngiliz vatandaşı olabilecekleri ilan edildi. Bildirgeye göre Osmanlı egemenliğinde olmak isteyenlerin İngiliz Yüksek Komiserliği'ne bilgi vererek 2 ay içerisinde adadan ayrılması gerekmekteydi (The Cyprus Gazette, 4 March 1915). İngiltere'nin bu bildirgesi sonrasında 8.000 civarında Türk, İngiliz vatandaşlığını kabul etmeyip malını mülkünü satmış ve Anadolu'ya göç etmişti (Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, 2000, s. 28). Türk nüfusun göçü, şüphesiz ki en çok adanın yerleşik Rumlarını sevindirmişti (Emircan, 2000, s. 53).

Kıbrıs'ta hakimiyetini resmileştiren İngiltere, çoğunlukla Rum tarafını desteklemişti. "Yeniden Yapılandırma" adı altında resmi kurumlarda çalışan Türkler emekli edilip yerlerine Rumlar yerleştirildi. İşsiz kalan Türk nüfustan Anadolu'ya göç edenler olmuştu ve İngiltere'nin her yeni adımında adadaki Türk nüfusu azalmaya devam etmekteydi (Güler, 2004, s. 103).

Kıbrıs Adası'nda Türk Esirleri

İngiltere, Osmanlı Devleti ile Çanakkale Cephesi (Uçarol, 2000, s. 473-474), Kanal Cephesi (KA, 822/25) ve Hicaz Cephesi'nde (Kandemir, 1991, s. 229-247) yapmış olduğu savaşlardan ele geçirdiği Türk esirlerinin bir kısmını coğrafi yakınlık nedeniyle ilk olarak Mısır'daki esir kamplarına yerleştirmişti ancak zaman içinde diğer cephelelerden de esir alınan asker sayılarındaki artışlar nedeniyle esirlerin başka bölgelere gönderilmesi gerekti. Bu gereklilik doğrultusunda Kıbrıs Adası, İngiltere'nin esir kampı kurduğu yerlerden biri oldu. Kıbrıs Adası, coğrafi olarak Anadolu'ya çok yakındı bu sebeple burada oluşturulan kampta İngiltere için sorun çıkarmayacak daha doğrusu rütbesiz ve daha az zararlı görülen askerler tercih edilmişti (Sami, 1964, s. 2-3). Kıbrıs, coğrafi olarak Anadolu'ya yakın olsa da dönem koşulları itibarıyla Osmanlı Devleti'nin buraya müdahale etme imkanı yoktu. Fakat Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya'ya ait gemiler, 25 Ekim 1917 tarihinde Türk esirlerinin kaldığı kampa yakın bir bölgeyi

bombalamıştı. Telsiz istasyonuna isabet eden bombalar, telefon hatlarından bazılarının kopmasına neden olmuştu (Varnava, 2012, s. 364).

Çanakkale Cephesi'ndeki mücadelelerde esir aldığı Türk askerlerini İngiltere, ilk olarak Bozcaada'ya (The Times, 4 March 1915) götürmüş oradan da Limni Adası'nın Mondros Limanı'na (BOA, HR. SYS, 2194/16) sevk etmişti. Askerlerin Limni Adası'nda tutulmasının temel sebebi, esir kayıt işlemlerinin yapılmasıydı. Kayıt işlemlerinin tamamlanmasının ardından her bir asker, kendisi için uygun görülen kampa gönderilmekteydi. Fakat kimi zaman kayıt işlemlerinin uzadığı ve planlanandan daha uzun süre Limni Adası'nda kaldığı da olmuştu (BOA, HR. SYS, 2194/50). Türk askerlerinin ilk esir kayıt işlemlerinin yapıldığı yer olması hasebiyle Limni Adası'nın toplanma kampı olarak kullanıldığını söyleyebiliriz.

Kıbrıs'ta açılacak esir kampı için öncelikle adanın kuzeyi ya da batısı değerlendirilmek istenmişti ancak İngiltere'nin Kıbrıs Yüksek Komiseri'nin görüşleri ve adayı iyi bilen bir Rum yetkilinin tavsiyesiyle Mağusa'nın 4 km kuzeyindeki Karakol bölgesinde kamp açılmasına karar verildi (Aytekin, 2000, s. 73; KA, 1038/251).

Kamp bölgesi olarak belirlenen alandaki tarım arazileri, askeri bölge yapıldığı gerekçesiyle el konulunca mülk sahipleri ne olup bittiğine anlam veremediler. Resmi makamlara müracaat ederek ya arazilerinin kendilerine teslim edilmesini ya da tazminat ödenmesini talep etmişler ancak olumlu bir cevap alınamamıştır. Mağusa Kaza Komiseri'nin de İngiltere'nin ne yapmaya çalıştığına dair bir fikri yoktu çünkü çalışmalar, İngilizler tarafından gizlilik altında yürütülmekteydi. Mağusa Kaza Komiseri, Kıbrıs Genel Valiliğine ve Mağusa'daki askeri yetkililere 15 Eylül 1916 tarihinde bir resmi yazı göndererek ne yapılmaya çalışıldığını sordu. Mağusa Kaza Komiseri, resmi makamlardan herhangi bir cevap alamasa da "... Gayrı resmi olarak öğrendiğime göre burası Türk savaş esirleri için esir kampı olacaktır..." diyecektir (Keser, 2015, s. 450).

Deniz kıyısında devlet arazisi olan bölgede herhangi bir yerleşim yoktu. Etraf dikenli tellerle çevrilip içerisine esirlerin kalacağı barakaların yapımına başlandı. Yaklaşık 15 metre uzunluğunda 9 metre genişliğinde olan barakalardan 12 tane yapıldı. Kamp komutanlığı görevi, Kraliyet Piyade Tugayı 20. Tabur'dan Yüzbaşı E. A. Hove'e verildi (Turhan, 2005, s. 585). Esirlerin muhafazasından sorumlu olarak 500 kadar İngiliz askeri görevlendirildi. Kraliyet Manchester Alayı'nın 8. Bölüğü ile Kraliyet 1. Garnizon Liverpool Alayı'na bağlı askerlerde oluşan muhafız alayına savaşın uzaması ve artan esir sayısı nedeniyle Ermeni kampında eğitim gören Ermenilerde de takviye yapıldı (Keser, Eylül 2003, s. 8, 31-32).

E.A. Hove, esirlerin kampa getirilme tarihi yaklaşınca 11 Ekim 1916 tarihinde Mağusa komiserliğine bir mektup gönderdi. Mektupta şu ifadeler yer almaktaydı:

"Bu ayın 15 ve 20'sinde Kıbrıs'a 3000 Türk esiri getirilecektir. Bu konuda sizin yardımınızı rica ediyorum.

- 1. Türk esirlerinin inişi sırasında bütün siviller limana sokulmayacak.*
- 2. Esirlerin kampa taşınması için araç temin edilecek.*
- 3. Bütün trafik noktaları polisler tarafından kontrol edilecek ve esirler süratle kampa götürülecek.*

4. Anladığıma göre Mağusa ahalisinin çoğunluğu Türktür. Türk esirlerinin Mağusaya gelişi bu halk arasında merak uyandıracaktır. Kampın etrafında bulunanlar askerler tarafından yakalanarak askeri mahkemeye verilecektir.

5. Kampın etrafında bulunan sahilde balıkçı teknelerinin sahile çıkması yasaktır.

6. Deniz fencircisi anladığıma göre Türktür. Bu Türkün derhal buradan kaldırılması ve yerine Türk olmayan bir İngiliz vatandaşının tayinini rica edeceğim.

Saygılarımla

Kamp Komutanı

E. A. Hove” (Ertuğrul, Kasım 1992, s. 23).

İngiltere, her ne kadar Mısır kamplarındaki yoğunluk artınca esirlerin bir kısmını Kıbrıs adasına göndermiş olsa da, çok daha öncesinde buraya esir göndermeyi planlamıştı. İngiltere Kıbrıs Yüksek Komiserliği, 1879 tarihli Cezaevi Disiplin Kanun ve 1908 tarihli ek düzenlemelere ilave olarak 28 Mayıs 1915 tarihli bildirge ile hapisanelerde tutulan esirlerin tabi olacağı kuralları ilan etti (The Cyprus Gazette, No.13060, 4 June 1915). Buradan da anlaşılacağı üzere esirlerin Kıbrıs Adası'na gelmesinden yaklaşık bir buçuk yıl öncesinde İngiltere, resmi düzenlemeler yapmaya başlamıştı.

Kıbrıs Adası'nda esaret yaşayacak olan 235 kişilik ilk Türk esir kafilesi, 26 Ekim 1916 tarihinde adaya ayak bastı (Turhan, 2005, s. 588). Türk esir kafilesi düşük rütbeli askerlerden oluşmaktaydı. Gelenlerin çoğunluğu er, onbaşı ve çavuştu. Aralarında bulunan birkaç başçavuş haricinde İngilizler açısından özellikle dikkat edilecek yüksek rütbeli esir yoktu. Adının Şevket olduğu bilinen bir askeri doktor, esir kafilesine eşlik etmişti. Karaya çıkan Türk esirleri, sıra halinde süngülü İngiliz askerlerinin muhafızlığında yaya olarak Liman-Tren İstasyonu-Mağusa Kapısı-Karpaz Yolu ile Karakol bölgesindeki esir kampına götürüldü. Esirlerin limana ulaştıklarında ve daha sonrasında yerli halkla teması engellenmiştir (Aytekin, 2000, s. 73-74). Türk esirlerinin getirildiğinden haberdar olan yerel halk, liman bölgesine hâkim olan surlarda toplanmıştı. Othello Burcu'ndaki kalabalık içerisindeki kadınlardan kimisi, perişan haldeki esirlere hüzünlü olarak ağlamıştır (Sayıl, 2002, s. 31). Esirlerin perişanlığına üzülen Kıbrıs Türkleri, esirlere yaklaşmak ve konuşmak isteyince büyük bir izdiham oluşmuş ve kargaşa ortamında İngiliz askerlere ait bir otomobilin devrilmesi sonucu iki Türk esiri hayatını kaybetmiştir. Türk ahali ölüm haberesinden sonra daha da hırçınlaşmış polis ve askerle çatışma noktasına gelmiştir. İngilizler, olayları daha da büyümeden zorlukla bastırabilmiştir (Turhan, 2005, s. 589). Ortalık bir miktar sakinleşince esirler yaya olarak kampa devam etmiştir. İlk esir kafilesi, kargaşa ortamında Kıbrıs'a adım atabilmiştir. İkinci katile, 29 Ekim'de adaya ulaşacaktır (Ertuğrul, 1992, s. 24).

Karakol bölgesinde bulunan esir kampında yaklaşık 3000 Türk esiri tutulmaktaydı. 1916-1923 yılları arasında faaliyetini sürdüren kampta farklı zamanlarda konaklayan,

başka kamplara sevk edilen ve hayatını kaybedenler dahil tahmini 7.000-10.000 arasında Türk savaş esiri kaldığı düşünülmektedir (Keser, 2007, s. 11).

Kıbrıs Adası'nda esaret yaşayan askerlere dair Kızılay Arşivinde çok miktarda haberleşme kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtlara göre adada bulunan esirler; Konya, İzmir, Sakarya, Niğde, Konya, Manisa, Tekirdağ, Balıkesir, Denizli, Kahramanmaraş, Uşak vb. olmak üzere Anadolu ve Trakya'nın neredeyse tüm şehirlerinden gelen askerlerden oluşmaktaydı (KA, 822/489; KA, 933/308; KA, 1038/305).

Esirlerin kaldığı barakaların hepsi deniz kenarındaki bir alanda kurulmuştu. Kampın konumu ve Kıbrıs Adası'nın bulunduğu yer itibariyle barakalar kışın aşırı soğuk, yazın ise aşırı sıcak olmaktaydı. Havaların ısınmasıyla beraber sivrisinek ve çeşitli böcekler, esirlerin tifüs hastalığına yakalanmasını tetikliyordu. Kış aylarının soğuk ve nemli havasında kendilerini malzeme eksikliği nedeniyle yeterince koruyamayan esirler, verem ve zatürre hastalığına yakalanmaktaydı (Turhan, 2005, s. 591-592).

Esirlerin ana yemeği öğütülmüş keçiyoynuzu ve kırmızı kabaktı. Yanında kılçıklı arpa ekmeği de verilirdi. Verilen bu yemekle esirlerin sağlıklı beslenmesi mümkün değildi, nitekim birçoğu yetersiz beslenmeden kaynaklanan halsizlik, var olan hastalıkların iyileşmemesi gibi sorunları sürekli yaşamaktaydı. Esirlerin kıyafetleri yırtık, eski ve perişan olduğu halde bütün ceketler ve pantolonlar üzerinde esirlik numaraları taşılardı. Esir kampının şartları çok kötü idi. Kıbrıs'tan askeri amaçla taşınan kerestelerin ormandan kesilmesi, işlenmesi ve gemilere yüklenmesi, Mağusa surlarının tamiri ve maden ocaklarında esirlerin çalıştırılması kampın şartlarını daha da ağırlaştırıyordu (Aytekin, 2000, s. 73-74).

Esirlerin birçoğunun mali durumu iyi değildi ancak temel ihtiyaç malzemeleri olan ekmek, zeytin, battaniye, yorgan, yatak vs. ihtiyaçların karşılanabilmesi için paraya ihtiyaç vardı. İmkan dahilinde kamp dışında çalışabilenler sınırlı da olsa para alabilirken esirlerin birçoğu var olan ihtiyaçların büyük bölümünü kamp yönetiminin bilgisi dışında saklı olarak yaptıkları zeytin çekirdeklerinden tespih, tahtadan sigaralık ve ağızlık satışlarından elde ettikleri para ile karşılıyorlardı (Keser, 2007, s. 12). Osmanlı Devleti, esarete bulunan askerlerin durumlarının farkındaydı ve mali yardımda bulunma gayretindeydi (KA, 690/54) ancak savaş koşullarında verilen desteğin esirlerin yaşam koşullarına yapacağı katkı maalesef çok sınırlıydı.

İngiltere'nin Kıbrıs Yüksek Komiseri John E. Clauson, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 2 Aralık 1916 tarihli bildirisinde, Mağusa'da kurulan Savaş Esirleri Kampı'nın doğrudan kendi kontrolleri altında olduğunu ve Mağusa Belediyesi'ne de durumun 18 Kasım 1916'da iletildiği yazmaktaydı (The Cyprus Gazette, 2 December 1916).

Kıbrıs Yüksek Komiseri John E. Clauson, adaya gelen esirlerle kaçmak dahil herhangi bir konuda yardım veya destek olmak isteyenlerin Sıkıyönetim Kanunu uyarınca azami para veya hapis cezaları üzerinden yargılanacağını hatta hem para hem de hapis cezasına çarptırılacağını gazete bildirisini yoluyla halka duyurmuştu (The Cyprus Gazette, 23 December 1916). İngiliz yönetimi, esirlerin halka teması arttıkça firar girişimlerine neden olabileceğini düşündüğü için esir kampının açıldığı ilk aylarda bu kararı alma gereği duymuştu. Kamp güvenliğine ilişkin olarak gerek görüldükçe ek tedbirler alınmaya devam ediliyordu. Kamp etrafında dolaşmak, piknik yapmak, içki içmek, denize girmek,

tekne ile dolaşmak (Turhan, 2005, s. 589-590) ve hatta fotoğraf çekmek (The Cyprus Gazette, 16 October 1916) yasaklanmıştı.

Esirlerin ailelerine mektup ve kartpostal (KA, 793/49) gönderme hakkı vardı. Aynı şekilde aileler de mektup hatta para gönderebilirdi (KA, 817/1; KA, 817/4; KA, 817/42). Resmîyette bu imkân olmasına rağmen esirlerin aileleriyle haberleşmesinde güçlükler yaşanıyordu. Memleketleriyle sağlıklı irtibat kuramayan esirler, gönderdikleri mektuplara cevap alamadıkları için ailelerinin durumundan kaygılıydılar. Hilal-i Ahmer Cemiyeti aracılığıyla yaşadıkları bu soruna çözüm bulmak istiyorlardı. Kampta bulunan esirlerin neredeyse tamamı benzer durumdaydı (KA, 675/14; KA, 908/170; KA, 793/18). Esirlerin duyduğu kaygı kadar aileler de esaretteki yakınlarının durumundan endişe etmekteydi (KA, 793/164). Diğer esir kamplarında kamp yönetimi ya da Kızılbaş temsilcileri, mektupların esir ailelerine ulaştırılmasında yardımcı oluyordu ancak bu hizmet, Kıbrıs'ta yoktu. Kıbrıs'taki kamplarda mektuplar, Kıbrıslı Türk kayıkçılarınca kaçırılarak Anadolu ve Suriye kıyılarına ulaştırılırdı. Esirlerin yazdığı mektuplardan ne kadarının ailelerine ulaştığı bilinmiyordu. Mektupların çok azına gelen karşılık, yine bu kayıkçılar vasıtasıyla kamptaki esirlere getirilirdi (Varnava, 2012, s. 370).

Kayıkçılar, posta hizmetinin yanında askerlerin kaçırılmasına da yardım ediyordu. Bu sayede kamptan firar edenler olmuştu ancak hepsi kaçmayı başaracak kadar şanslı değildi. Firar girişimi sırasında vurularak öldürülenler de vardı (Dönmez, 2014, s. 152). Kampın dışına çıkmayı başaran bazı esirler, ormanlık arazi olması ve doğal saklanma imkanı sebebiyle Beşparmak Dağlarına saklanmayı tercih etmişti. Burası haricinde Beşparmak Dağları'nın hemen güneyinde yer alan Ayakofo ve Topçuköy mıntıklarına kadar ulaşabilen kimi esirler, yakalanarak kampa geri getirilmişlerdi. Kaçmayı başaran esirlerin Anadolu'ya geçmeden önce gizlendikleri önemli yerler vardı. Girne'ye bağlı Livera ve Kormacit köylerine ulaşabilenlerin kaçma ihtimali yüksekti (Keser, 2007, s. 23-24).

Esir kampında Rum, Ermeni, Maronit ve Türk olmak üzere 4 doktor sağlık hizmeti vermekteydi. Esirler, İsmail Şevket adındaki Türk doktor haricindekilere tedavi olmak istemiyorlardı. Türk doktor da esirlerin bu talebini geri çevirmeyerek zamanının tamamını onlarla ilgilenerek geçiriyordu. Türk doktor kampta yoğun olmakla birlikte kampın sağlık işlerinden temelde Rum ve Ermeni doktorlar sorumluydu. Doktorlar, Türk esirlere kötü ve kaba davranmaktaydı. Durumlarının iyileştirilmesini isteyen esirler, buldukları her fırsatta doktorların kendilerine yapmış olduğu kötü muameleyi şikâyet etmekteydiler (Keser, 2007, s. 32).

Esirler arasında sağlık hizmeti veren bir doktor daha vardı. Suriye Hıristiyanlarından olan Dr. Mulhim Abraham Forzly, Türk ordusunda doktor olarak görev yapmaktaydı. Mezopotamya bölgesinde yaşanan çatışmalarda 21 Ekim 1915'te İngiltere'ye esir düşmüştü. Önce Basra'ya, ardından Kahire'ye, son olarak da Kıbrıs'a gönderilmişti. Kampta kaldığı dönem boyunca esirlere sağlık sorunlarıyla yakından ilgilenmişti (BOA, HR.SYS., 2204-15).

Esirler arasında ölüm oranı çok yüksekti. Kamp doktorunun hazırlamış olduğu rapor doğrultusunda kamp komutanlığı, ölüm oranının yüksekliğini menenjit hastalığına

bağlamıştı. Ayrıca, bilinçli olarak ölüm oranının yüksek gösterilmeye çalışıldığını söyleyen kamp komutanı, şu açıklamayı yapmıştı:

“Bazı ahvallerde, Harp esirleri gömüldüklerinde mezar başlarına işaret olarak ufacık tahta parçaları konulsa da daimi mezar taşları (tahtadan veya taştan) dikilmezden evvel bu ufacık tahta işaret parçaları kaldırılmakta idiler. Bazı keyfiyetlerde ise mezar taşlarının üzerindeki tahtalar sicil ile uyuşmamaktadır, çünkü mezar taşlarının bir çoğu definden bir müddet sonra harp esirleri tarafından sicile hiçbir referans yapılmaksızın, hakkedilmişlerdi. İsimlerinin bazılarında da farklar vardır; çünkü bunlar da harp esirleri tarafından sicile hiçbir referans yapılmaksızın hakkedilmiştir.” (Aytekin, 2000, s. 75-76).

Cenaze merasimine esirler, 30-40 kişilik gruplar halinde iştirak ederdi. Bunlara aynı sayıda İngiliz askeri de muhafızlık yapardı. Cuma ve bayram gibi dini günlerde dini vecibelerin yerine getirilmesine destek olmak için kampa girmesine izin verilen Mağusalı imam Mustafa Nuri Efendi, cenazelerin defin işleminde bizzat bulunurdu. İmanın belirttiğine göre ölümlerin geneli sefalet ve işkenceden kaynaklıydı. Bu beyanatlardan rahatsız olan İngiliz yönetimi, Mustafa Nuri Efendi'yi yerli halktan esirler için yiyecek ve yatacak eşya topladığı gerekçesiyle hapse attı (Keser, 2000, s. 90-91).

Kampın açıldığı ilk dönemlerde muhafız eşliğinde sınırlı da olsa esirlerin kamp dışına çıkmasına müsaade edilmekteydi. Mağusa Surları'ndaki Lala Mustafa Paşa camisine İngiliz askerlerinin gözetiminde Cuma namazı kılmak için giden esirler, aynı zamanda yerli halk ile temas etme imkânı da elde ediyordu. Kaçma girişimleri artınca camiye gitmek ve muhafız eşliğinde dahi olsa kamp dışına çıkışlar iptal edilmiştir. İbadetlerine devam etmek isteyen esirler için kamp içerisinde minaresi bulunmayan ahşap bir cami yaptırıldı. Caminin imamlığını esirler arasından seçilen Şevket isimli biri yapmıştı. İlk zamanlarda yeterli gelen cami, artan esir sayısı ile genişletilmek zorunda kaldı. Kampın üçüncü bölümündeki yedinci baraka, camiye çevrilerek esirlerin kullanıma verildi. Sesi güzel olanlar sayesinde kampta 5 vakit ezan okunuyordu (Keser, 2007, s. 19).

Yerel ahalden kamptaki hayat şartlarını önemseyen ve çözüm üretmek isteyenler vardı. Kavanin Meclisi Mağusa üyesi Mahmut Celalettin Efendi, kampın sefaletini Vali'ye iletmış ve tedbir alınmasını istemişti. Mahmut Celalettin Efendi'nin bu girişiminden sonra kampa doktor ve imam kadroları verilerek bazı iyileştirici tedbirler alındı ancak bu sefer de Mahmut Celalettin Efendi, İngilizlerce esirlere yardım suçundan Divan-ı Harbe verildi. Beraat etmesine rağmen mahkeme salonu dışında tekrar tutuklanarak Girne Kalesine sürüldü ve I. Dünya Savaşı bitene kadar orada tutuldu (Taşkıran, 2002, s. 148-149).

Savaş esirleri kampında gerek esirlerin gerekse de diğer askeri yetkililerin tüketmesi için kesilecek olan hayvanların indirimli tarifeden ücretlendirilmesi konusunda Mağusa Belediye Meclisi karar alabilecekti (The Cyprus Gazette, 9 February 1917). Sağlık sorunu yaşayan esirlerin beslenmesine katkı sağlamak amaçlı atılan bu adım, olumlu görülebilirdi ancak genel bir değerlendirme yapılacak olursa esir kampındaki yemekler son derece kötüydü (Keser, 2007, s. 22).

Kampta nadiren de olsa esirleri mutlu edecek güzel şeyler yaşanıyor. Bayramlar gibi özel günlerde moral bulmak için saz çalıp türkü söyleyenler oluyordu. Olağan faaliyetler olarak esirler, günlerini çoğunlukla gündelik sohbet, Kur'an okumak ve ibadet yaparak geçiriyorlardı (Turhan, 2005, s. 594).

Kampın Türk toplumu üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak ve yaşanması muhtemel olayları önlemek için Yüksek Komiserlik, The Cyprus Gazette'de kampa ilişkin olarak bir bildiri yayınladı. Bildiride kamp koşullarını yerinde denetleyen Kıbrıs Genel Valisi Sir John Eugene Clauson'un görüşlerine yer verildi. Bahsi geçen bildiride yer alan ifadeler şöyleydi:

"Ekselansları Yüksek Komiser, 14 Nisan 1917'de Kıbrıs'taki birlikleri komuta eden subaya hitaben aşağıdaki mesajın genel bilgi için yayınlanmasını iletmekten memnuniyet duyar:----

Yüksek Komiser ve Başkomutan, Askerlere Komuta Eden Subaya ve onun aracılığıyla Yarbay How'a ve Savaş Esirleri Kampı Personeline, 11 Nisan'da Kampa yaptığı ziyaret vesilesiyle gördüğü her şeyi takdir ettiğini ifade etmek istiyor.

Sör John Clauson, tüm düzenlemelerin etkinliğinden, kışla odalarının düzgünlüğünden, teftişi için ortaya konan kişisel malzemelerin eksiksizliğinden, ibadet için sağlanan geniş binaların uygunluğundan ve birçok ek binanın düzenliliğinden çok etkilendi.

Hastaların bakımı ve rahatı için eksiksiz olarak donatılan Savaş Esirleri Hastanesi'ndeki en ilginç özellik, verem hastalarının açık hava tedavisi için Hastane Başhekimi Yüzbaşı Williamson tarafından tasarlanan dokuz döner baraka sırasıydı.

Yüzbaşı E.H.D. Nicolls'un sorumlu olduğu Kraliyet İstihkam Birliği, kasaba büyüklüğündeki yeni bir alanda ustalıkla pek çok kaynak oluşturmuş ve bunun bakımı üstelenmiştir.

Ziyaret sırasında yakından teftiş edilen savaş esirlerinin tavırları ve durumları, savaş esiri astsubaylar aracılığıyla kamptaki düzeni kanunları dikkate alarak sağlayan az sayıdaki İngiliz subayından bundan sonra tekrar savaşa katılmalarını önlemekten başka herhangi bir müdahaleye sebep olmayacak kadar gerekli özen gördüklerini göstermektedir.

Yüksek Komiser, kampa gelişyle ilgili olarak Kraliyet İskoçları 1. Garnizon Taburu'ndan temin edilen Şeref Kıtası'nın iyi görünümünü, diğer muhafızların sorumluluk duygularını ve kampın güvenliğiyle ilgili verilen zor görevlerden nöbetçilerin çalışmalarını minnettar şekilde gözlemlemiştir. (M.P. 855/16.)

Ekselanslarının Emriyle,

C.D. FENN,

Hükümet Genel Sekreter Vekili"

(The Cyprus Gazette, 19 April 1917).

Bildiride yer alan ifadeler Türk toplumunu yatıştırma gayesi gütsede, denetlemeden sonra esirlere dönük yapılan uygulamalarda yapılan iyileştirmeler memnuniyet vericiydi (Aytekin, 2000, s. 81).

İngiltere, I. Dünya Savaşı boyunca düşman gördüğü ya da yanında olmasını istediği devletlere ve milletlere karşı propaganda faaliyetlerini 1914 yılında Dışişleri Bakanlığı bünyesinde kurduğu Savaş Propaganda Ofisi vasıtasıyla yürütmüştü. Wellington House olarak da bilinen bu ofis, savaşın başlangıcından 1915 yılı Haziran ayına kadar 17 dilde ikibuçuk milyon kitap ve 1160 broşür yayınlamıştı (Avşar, 2004, s. 37). Osmanlı Ordusu'nda görev yaparken esir alınan Arap ve Ermeni milletinden olan askerlerden kimisi, kamptaki yaşam koşullarının zorluğu ve İngiliz propagandasının da etkisiyle saf değiştirmiştir. Haklarında olumlu rapor verilen kişiler, Türklerin kaldığı esir kampından alınarak Monarga (Boğaztepe) Ermeni Lejyonu Kampına sevk edilmiştir (Aytekin, 2000, s. 85). Gerek Monarga kampı gerekse de Kıbrıs Adası'nın farklı bölgelerinde çeşitli eğitimlere tabi tutulan Arap ve Ermeni kökenli askerlere milliyetçilik fikri aşılarmaya çalışılıyordu. Durumu yeterli görülenlerin, Fransız ordusu için rehberlik, kılavuzluk ve tercümanlık faaliyetlerine kullanılması planlanıyordu. Özellikle casusluk eğitimi, kamp komutanının bilgisi dahilinde Fransız İstihbarat Teşkilatı tarafından verilmekteydi (Aytekin, 2000, s. 89).

Esir alınan Arap kökenli Osmanlı askerlerinden İngiliz ve Fransızlarla işbirliği yapmak isteyenler Kıbrıs Arap Ahmet Kampında eğitim almıştı. Bu kişiler, Ortadoğu'daki savaşların yoğunlaştığı dönemde cepheye sevk edilmişlerdi. Sayıları tam olarak bilinmese de küçük bir grup, Arabistan coğrafyasındaki isyanlara katılmıştır. Çoğunluk, İngilizlere karşı firar ederek ailesinin yanına gitmiştir. Firar edenlerden bazıları, Osmanlı ordusuna tekrar dahil olmak suretiyle İtilaf Devletleri'ne karşı savaşmaya devam etmiştir (Aytekin, 2000, s. 106).

Osmanlı Devleti, Mısır ve Hindistan'da bulunan Türk esirlerinin durumlarını yerinde görmek için 1916 yılı sonunda 2 ayrı heyet görevlendirmek suretiyle, esirleri kamplarda ziyaret etmişti (KA, 196/136). Benzer tarihlerde Uluslararası Kızılhaç temsilcileri Alfred Boissier ve Doktor Adolphe Vischer, Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan esir kamplarını ziyaret etmek için Ekim 1916'da İstanbul'a gelmişlerdi. İstanbul ve Anadolu'nun iç kesimlerindeki kampları ziyaret eden heyet, 9 Ocak 1917'de Balkan treniyle İstanbul'dan ayrıldı (KA, 220/312). Gerek Kızılhaç gerekse de Osmanlı Devleti'nin görevlendirdiği heyetlerden herhangi biri, Kıbrıs'ta bulunan Türk esirlerini ziyarete gitmedi.

Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan esirler, hatıralarında belirttikleri üzere, genel anlamda kendilerine gösterilen muameleden memnundular. Savaş şartları dikkate alındığında, savaş öncesi bir yaşantı beklemek pek mümkün değildir. Ancak her devlet savaş boyunca propaganda amaçlı olarak ya kendisini övmüş ya da karşısındakini eleştirmiştir.

Kampın açık kaldığı yaklaşık 7 yıllık süre zarfında çeşitli nedenlerle 287 asker hayatını kaybetmiştir (Yurtdışı Şehitlikleri, 1990, s. 51). İlk başlarda Mağusa'nın çeşitli bölgelerine gömülen cenazeler, defin işlemleri sırasında yaşanan olaylar nedeniyle Karakol bölgesinde kampın yakınında bulunan özel mezarlığa defnedilmiştir (Keser,

2007, s. 26). Mağusa’da bulunan genel mezarlık içerisinde Kıbrıs Adası’nda ölen esirler için 1968 yılında “Çanakkale Şehitliği” oluşturulmuştur. Kampta 287 asker hayatını kaybetmesine rağmen şehitlikte sadece 33 askerin mezar taşı bulunmaktadır (Ertuğrul, 1992, s. 22). Mezar taşlarının üzerinde Osmanlı Türkçesiyle yazılmış şehitlere ait bazı bilgiler yer almaktadır:

- *Orduyu Osmani efradından olup, Çanakkale’de düşarı esaret olan, Fırka 5, Alay 14, Bölük 11 ve Çatalca sancağının Istanca karyesinden Mustafa oğlu Yusuf Usta’nın ruhuna Fatiha. 7 Mayıs 332.*

- *Orduyu Osmani efradından olup, Mekke’de esir olan... Fırka 22, Alay 128, Bölük 3. Ahmet oğlu Yusuf’un ruhuna Fatiha. 21 Haziran 333.*

- *Orduyu Osmani efradından olup, Süveyş kanalı hareketinde düşarı esaret olan, F 22 alay, 130, Tabur 2... Sancağının İdili (?) karyesinden Mehmet oğlu Cafer’in ruhu için Fatiha. 2 Temmuz 333... (Aytekin, 2000, s. 81-85).*

Esarete ölen askerleri onure etmek için yaptırılan Şehitlik Anıtı, 15 Şubat 1987 tarihinde açılmıştır (Dönmez, 2014, s. 152-153).

Savaş döneminde devletler, ellerinde tuttuğu esirleri çeşitli nedenlerle farklı bölgelerde tutabiliyorlardı. Yer seçiminde savaşılan devlete uzaklık, çalıştırılma gereksinimi ve korunaklılık ilk tercihler arasındaydı. Kıbrıs Adası’nın tercih edilmesinde birinci etken Mısır kamplarındaki yoğunluk ikinci etken ise esirlerin tutulacağı bölgenin ada olmasıydı. Kıbrıs, esirleri tutmak için uygun bir yer olmasına karşın İngiltere, Magosa kampında bulunan Türk esirlerinin bir kısmını Selanik’e gönderme kararı aldı (KA, 936/5). Daha öncesinde Bulgarlar için esir kampı (BOA, HR.SFR.04, 286-63) olarak teşkil edilen Selanik’e tam olarak kaç kişinin gönderildiği ve neden gönderildiği hakkında malumat bulunmamaktadır.

Savaşın devam ettiği dönemde cephelerdeki zorunlu haller nedeniyle esirlerden bazıları ülkelere iade edilmişti. Ağır yaralananlar, salgın hastalığa yakalananlar ya da genel manada kötü durumda olanlar, mübadele için seçilenlerdi. Bu tarz zorunlu haller dışında devletler, gerekli gördükleri durumlarda masaya oturup mutabakat sağlanması halinde esir değişimi de yapabilmekteydiler. İngiltere, 1915 yılının sonunda Osmanlı Devleti’ne bir esir değişimi teklifiyle geldi. Bu teklif aslında İngiltere’nin Almanya ile yapacağı esir takasının bir suretiydi. 13 maddelik teklifte, belirli şartları taşıyan esirlerin değişimi öngörüldü (BOA, HR.SYS., 2237/2) ancak bu görüşmelerden bir sonuç alınamadı. Daha sonrasında İngiltere ve Osmanlı Devleti’nin mutabık kalmasıyla 20 Ekim 1917’de hasta ve malul esirlerin karşılıklı değişimini öngören Berne Antlaşması imzalandı (KA, 933/300). Antlaşma gereği oluşturulacak komisyonlar, denetlemeler ve listelerin hazırlanması sürecine geçilecekti ancak bahsi geçen işlemler zaman alacak konulardı. İki tarafta esir değişimi istiyordu ancak işlemler yavaş ilerlemekteydi, nitekim çalışmalara ancak 17 Mart 1918’de başlanabildi (BOA, HR.SYS, 2242/4-80). Haziran 1918’e gelindiğinde hala istenen ölçüde yol alınamamıştı (TNA, FO 383/457, Berne Agreement, 22.05.1918). Savaşın sonunun gözükmesiyle de antlaşma geçerliliğini kaybetti.

İngiltere’nin egemenliği altında Kıbrıs’ta ve diğer bölgelerde tutulan Türk esirlerinin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 2 Temmuz 1918’de

İsviçre Kızılhaç Teşkilatı'na para göndermiştir (BOA, HR.SYS, 2242/2-8). Kızılhaç Teşkilatı aracılığıyla Türk esirlerine para gönderen Osmanlı Devleti, eldeki imkanlar dahilinde askerlerine destek olma gayretindeydi.

Ekim 1916'da ilk esir kafilesinin ayak basmasıyla açılan esir kampı, 1920 yılından itibaren esirlerin kademeli olarak serbest bırakılması ve firariler nedeniyle kapanma sürecine girdi ancak 1923 yılına gelindiğinde esirlerden hala memleketlerine dönemeyenler vardı. Kamp, Cumhuriyet'in ilan edildiği tarihe kadar faaliyette kaldı (Keser, 2007, s. 49). Kampın kapanmasına rağmen çeşitli gerekçelerle Kıbrıs'ta kalmaya devam eden ve burada yeni hayat kuranlarda da olmuştur (Turhan, 2005, s. 598).

İngiltere'nin egemenliğindeki Mısır'daki esir kamplarından gelen esirlerin çoğunda sağlık sorunlarına rastlanmıştır özellikle kör olan esir sayısı oldukça fazlaydı (Eren, 1998, s. 28-29). Esirler arasında kör olanların fazla oluşu, Ankara'da BMM'de de gündeme geldi. 28 Mayıs 1921'de II. İnönü Savaşı sonrasında denk geldiği günlerde Edirne Mebusu Şeref ve Faik Beylerin sunduğu esirlerle ilgili takrir, Meclis'te görüşüldü. Türk esirlerini kasten kör bıraktığı belirtilen İngiliz doktor ve subaylar hakkında takibat başlatılması kararlaştırıldı (BCA, 30.18.1.1/3.26.11). Benzer bir durum Kıbrıs'tan gelen esirlerde de var mı diye gemiyle İzmir'e gelen kabileler, bir sağlık heyeti tarafından muayene edilmiştir. Mısır'dan gelen esirlerde olduğu gibi bir hadiseye rastlanmamıştır ve her bir esir için oluşturulan raporlar, Erkan-ı Harbiye'ye ait evraklara kaydedilmiştir (KA, 195/26).

I. Dünya Savaşı bitmesine rağmen Kıbrıs da dahil farklı bölgelerde tutulan Türk esirlerinin hala kamplardan bırakılmayışının ana nedeni, Yunanistan'ın Türk esirlerinin bırakılmaması yönünde İngiltere'ye yapmış olduğu baskıdır. Türk-Yunan savaşının en yoğun yaşandığı günlerde gelen bu baskıya İngiltere, ilk başlarda olumlu yaklaşırsa da Türk Milli Mücadelesi'ndeki başarı, İngilizleri Ankara ile yakınlaştırmaya itecektir çünkü ileriye dönük olarak olası bir Türk-İngiliz yakınlaşmasını da göz ardı etmek istemeyeceklerdir. Kıbrıs'ta esir olan Türk askerleri, I. Dünya Savaşı döneminde en uzun süre esaret yaşayan askerlerden olmuşlardı.

Sonuç

Dünya'da birçok coğrafyaya egemen olan devletlerin ilk kez topyekûn olarak karşı karşıya geldiği I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti, İttifak Devletleri bloğunda yer almıştı. Savaş süresince saldırı, savunma ve müttefiklerine yardım olmak üzere birçok coğrafyada savaşlar yaptı. Yaklaşık 3 milyon kişinin seferberlik ilanı ile cepheye alındı. Çeşitli sebeplerle %70'i savaş dışı kalan askerlerden 200.000 civarı İtilaf Devletleri'ne esir düştü. Bu rakam içinde de İngilizlere esir düşen Türk esir sayısı, 135 bin dolaylarında olduğu düşünülmektedir. Savaş koşulları dikkate alındığında kayıt almakta yaşanan zorluklar nedeniyle net sayı vermek pek mümkün değildir.

İngiltere, esir aldığı Türk askerlerini Hindistan gibi uzak bölgelere göndermenin yanında Kıbrıs Adası'nda olduğu gibi Anadolu coğrafyasına yakın yerleri de tercih etmişti. Yer tercihinde uzaklık kadar, kontrol de önemliydi. Kıbrıs Adası, iki sebepten dolayı tercih edilmişti: korunaklı ve Mısır coğrafyasına yakınlık. İngiltere, Mısır'daki esir kampları

dolunca, bu bölgeye yakın olduğu ve rahatlıkla kontrol edebileceği için Türk esirlerinden düşük rütbeli olanları Kıbrıs Adası'na nakletmişti.

Mağusa şehrinin 4 km kuzeyinde yer alan Karakol bölgesi, esir kampı olarak düzenlenmişti. 1916-1923 yılları arasında açık kalan kampta 3 bin civarında Türk askeri, daimi esaret yaşamıştı. Farklı zamanlarda konaklayan, başka kamplara sevk edilen ve hayatını kaybedenler dahil tahmini 7.000-10.000 arasında Türk savaş esirinin Karakol bölgesinde esaret yaşadığını söyleyebiliriz.

Esirler, etrafı dikenli tellerle çevrili denize yakın bir noktada kurulmuş barakalarda tutulmuştu. Çok korunaklı olamayan barakaların içi kışın aşırı soğuk, yazın ise bir o kadar sıcaktı. Yaz aylarının sıcaklığında sivrisinek ve benzeri böcekler nedeniyle tifüs, kış aylarının soğuk ve nemli havasından dolayı da verem ve zatürre esirler için ciddi sağlık sorunları oluşturuyordu. Yetersiz beslenme, var olan sorunları, esirler için daha da şiddetli hale getirmekteydi. Kıbrıs'tan askeri amaçla taşınan kerestelerin ormandan kesilmesi, işlenmesi ve gemilere yüklenmesi, Mağusa surlarının tamiri ve maden ocaklarında esirlerin çalıştırılması gibi durumlar nedeniyle kampın şartları daha da ağırlaşıyordu.

Esirlerin mali durumu iyi değildi. Yiyecek ve barınma gibi temel ihtiyaç maddelerinin karşılanmasında güçlükler yaşanıyordu. Kamp yönetiminin bilgisi dışında saklı olarak yapılan zeytin çekirdeklerinden tespih, tahtadan sigaralık ve ağızlık satışlarından elde edilen para ile ihtiyaçlar giderilmeye çalışılıyordu. Bunun haricinde sınırlı da olsa ailelerinden, yardım kuruluşlarından ve devletten para havalesi geliyordu.

Haberleşme imkânı sınırlıydı. Kampa posta ve kartpostal nadiren gelmekteydi aynı şekilde nadiren de gitmekteydi. Mektuplar, Kıbrıslı Türk kayıkçılarca kaçırılarak Anadolu ve Suriye kıyılarına ulaştırılırdı. Mektupların çok az bir kısmına gelen karşılık da yine bu kayıkçılar vasıtasıyla kamptaki esirlere getirilirdi.

Barınma, yeme-içme, çalışma, sağlık ve haberleşme dahil tüm konularda son derece zor şartlarda esaret yaşayan Türk askerleri, aynı zamanda memleketlerine de en geç dönenlerden olmuştur. Zaman zaman firar girişimleriyle kaçabilenler olsa da Türk askerleri kendilerine sunulan ya da kendilerince oluşturmaya çalıştıkları imkanlar dahilinde hayatlarının bir dönemini Kıbrıs Adası'nda özgürlükten uzak, zorluklar içinde tüketmişlerdir. Vefat edenler ise uygun görülen alanlara defnedilmişlerdir.

KAYNAKÇA

T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

BOA, HR.SFR.04, 286-63.

BOA, HR.SYS., 2194/16.

BOA, HR.SYS., 2194/50.

BOA, HR.SYS., 2204/15.

BOA, HR.SYS., 2237/2.

BOA, HR.SYS., 2242/2-8.

BOA, HR.SYS., 2242/4-80.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA, 30.18.1.1/3.26.11.

Türk Kızılay Arşivi

KA, 1038/251.

KA, 1038/305.

KA, 195/26.

KA, 196/136.

KA, 220/312.

KA, 675/14.

KA, 690/54.

KA, 793/164.

KA, 793/18.

KA, 793/49.

KA, 817/1.

KA, 817/4.

KA, 817/42.

KA, 822/25.

KA, 822/489.

KA, 908/170.

KA, 933/300.

KA, 933/308.

KA, 936/5.

The National Archives (London)

TNA, FO 383/457, Berne Agreement, 22.05.1918.

TNA, FO 93/110, Armistice Conditions, 30.10.1918.

Kitap-Makale

Ahmet S. (1964). *Magosa'da Toprağa Verilen Şehitlerimiz*. Magosa.

Altay, S. (2002). 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı Sırasında Mağusa'da Esir Türk Askerleri. *Kıbrıs Mektubu*.

Andrekos V. (2012). British Military Intelligence in Cyprus during the Great War. *War in History*. 19 (3).

Aytekin, H. (2000). *Kıbrıs'ta Monarga (Boğaztepe) Ermeni Lejyonu Kampı*. Ankara: TTK Basımevi.

- Ertuğrul, C. (1992). Kıbrıs Tarihini Değiştiren Türk Esirleri. *Türk Dünyası Tarih Dergisi*. S. 71.
- Taşkıran, C. (2002). *Ana Ben Ölmedim*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Dönmez, C. (2014). I. Dünya Savaşıyla İlgili Yurtdışındaki Türk Şehitlikleri. *Gazi Akademik Bakış*. C. 7. S. 14.
- Comité International De La Croix-Rouge, *RAPPORTS de MM. Alfred BISSIER et D'Adolphe VISCHER sur leur inspection des camps de prisonniers en Turquie*. (Octobre 1916 a Janvier 1917, Mars 1917). (Kızılhaç Heyeti'nin Türkiye Kampları Raporu).
- Armaoğlu, F. (2001). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Kandemir, F. (1991). *Medine Müdafası: Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler*. İstanbul: Nehir Yayınları.
- Danilenko, İ. S. (2001). *Voennie Usiliya Rossii v Mirovoy Voyne*. Moskva.
- Bardakçı, İ. (1994). Büyük Dehşetin 80. Yılındayız. *Tarih ve Medeniyet*. S. 6.
- Eren, M. A. (1998). İngilizler 15.000 Türk'ü Kör Etti. *Aksiyon Dergisi*.
- Emircan, M. S. (2000). *Kıbrıs Türk Toprağıdır Bütün Türklerin Vatanıdır*. C. 1. Ankara: Türkar Yayınları.
- Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*. (2000). Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Uçarol, R. (2000). *Siyasi Tarih*. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Avşar, S. (2004). *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*. İstanbul: Kim Yayınları.
- Turhan, T. (2005). Çanakkale Savaşı ve Kıbrıs. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*. C. 25, S. 1-2.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*. (1985). C. 10. Ankara: T.C. Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- Ulvi K. (2000). *Kıbrıs 1914-1923*. KKTC: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları.
- Ulvi K. (2007). *Kıbrıs'ta Çanakkale Savaş Esirleri ve Savaş Döneminde Adada Yaşananlar*. Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı.
- Ulvi K. (2003). Kıbrıs'ta Türk Savaş Esirleri ve Esirler Mağarası. *Tarih ve Toplum*.
- Ulvi K. (2015). Kıbrıs'ta Çanakkale'nin Bilinmeyen Kahramanları; Karakol (Caraolos) Esir Kampı ve Türk Savaş Esirleri. *Savaş Tarihi Araştırması Uluslararası Kongresi. 100. Yılında Birinci Dünya Savaşı ve Mirası*. (Çetin, H. ve Erdemir, L.). C. 1, İstanbul: Çanakkale Valiliği Yayınları.
- Yavuz, G. (2004). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. C. 5, S. 1.
- Yurtdışı Şehitlikleri*. (1990). Ankara: Milli Savunma Bakanlığı.

Sürelî Yayınlar

The Cyprus Gazette, "A Proclamation", 16 October 1916.

The Cyprus Gazette, "A Proclamation", 2 December 1916.

The Cyprus Gazette, "A Proclamation", 23 December 1916.

The Cyprus Gazette, "A Proclamation", 4 March 1915.

The Cyprus Gazette, Famagusta Municipality, 9 February 1917.

The Cyprus Gazette, No.13060, 4 June 1915.

The Cyprus Gazette, No.178, 19 April 1917.

The Times, "Operations in the Straits", 4 March 1915.

The Times, "War With Turkey", 6 November 1915.

İnternet Kaynakları

<https://www.stamps-auction.com/turkey-ww1-1915-old-postcard-turkish-officers-prisoners-expedition-d-dardanelles-for-sale-186429> (Erişim Tarihi: 25.11.2022).

https://en.wikipedia.org/wiki/Karaolos_prisoner_of_war_camp (Erişim Tarihi: 26.11.2022).

EKLER

Çanakkale Cephesi'nde Esir Alınan Türk Askerleri

<https://www.stamps-auction.com/turkey-ww1-1915-old-postcard-turkish-officers-prisoners-expedition-d-dardanelles-for-sale-186429> (Erişim Tarihi: 25.11.2022).

Türk Askerlerinin Karakol Bölgesinde Kaldığı Kamp

https://en.wikipedia.org/wiki/Karaolos_prisoner_of_war_camp (Erişim Tarihi: 26.11.2022)

Kıbrıs Adası, Karakol Esir Kampı

Akkor, Kıbrıs Adası'ndaki Türk Esirleri (1916-1923)

